

El món mèdic de Castelló d'Empúries a principis del segle XIV

Michael R. McVaugh

Ja fa una colla d'anys, el 1993, vaig publicar *Medicine before the Plague: Practitioners and Their Patients in the Crown of Aragon, 1285–1345*, un estudi sobre la medicina i la societat a la Corona d'Aragó a principis del segle XIV, basat en la recerca d'arxius arreu de Catalunya, València i Aragó, amb la intenció d'oferir una perspectiva del tema tan àmplia com fos possible.¹ No obstant això, em vaig centrar de manera molt particular en els esdeveniments que tenien lloc a Barcelona, perquè al voltant de 1300 el paper social dels practicants de la medicina estava canviant molt de pressa als grans centres urbans europeus i, per tant, aquesta atenció al cas barceloní em permetia fer una comparació fructífera amb altres ciutats com París i Florència. En aquests centres, i per tot el Mediterrani occidental, s'estava iniciant un procés que s'ha anomenat medicalització: la formació mèdica reglada estava adquirint prestigi social, els físics amb formació universitària cada cop tenien més requesta, en viles petites i grans, i les autoritats municipals i eclesiàstiques van començar a preocupar-se de la regulació de les qualificacions i l'experiència dels professionals de la medicina.²

En canvi, al meu treball de 1993 no vaig concentrar-me en altres petites comunitats de Catalunya o altres indrets, fins i tot quan les fonts històriques ho haurien pogut permetre, com ara Manresa, Santa Coloma de Queralt —o Castelló d'Empúries. El fons de Castelló d'Empúries de l'Arxiu Històric Provincial de Girona conté un con-

junt realment destacable de manuals notariaus del període 1270–1350: segons el meu recompte, probablement incomplet, vora 250. Durant l'estiu de 1987 vaig arribar a repassar-ne uns 200, tot cercant les referències a practicants de la medicina —incloent-hi cirurgians, barbers, apotecaris i físics— i a les seves activitats. Part del material que vaig compilar va acabar apareixent al llibre esmentat, però de cap manera la totalitat. Per això, ara m'ha semblat oportú reunir els documents i les dades rellevants per fornir una visió global de la vida mèdica en una petita població catalana durant la primera meitat del segle XIV.

Com ja he suggerit, aquestes dècades van constituir un període de canvi considerable per a la medicina, però també van ser —d'una manera molt diferent— un moment de transformació per a Castelló, la vila principal i capital del comtat d'Empúries i la tercera població catalana més important al nord de Barcelona, després de Girona i de Perpinyà. A la primera meitat del segle XIV, les estimacions de la seva població varien entre 2.500 i 6.500 habitants, incloent-hi una comunitat d'uns 300 jueus. La vila estava governada per un consell municipal, que en aquells moments encara era independent dels comtes d'Empúries, un llinatge que es remuntava als temps de Carlemany. Comptava amb una base agrícola sòlida, però devia el seu poder econòmic sobretot al paper com a centre de producció tèxtil, gràcies al suport comtal. Aquesta prosperitat i creixement van decidir els comtes a dur a terme un programa de desenvolupament urbà: es van començar noves muralles a finals del segle XIII, l'antic castell va ser enderrocat a la dècada de 1330 i es van redissenar els espais urbans dins la muralla.³

1. El treball que publico ara reprèn el context general dibuixat a McVaugh (1993). Allí es detallen els fonaments de les nocions generals a les quals aquí em refereixo de passada. Revisió de la traducció catalana: Lluís Cifuentes (Universitat de Barcelona).
2. Vegeu una bona introducció d'aquest fenomen a Nicoud (2011).

3. Aquest panorama està basat en Martí Arau (2008).

Al principi del nostre període el títol comtal era en mans de Ponç Hug IV, que l'any 1313 va ser succeït pel seu fill Malgaulí (Ponç Hug V). Després que aquest morís sense successor el 1322, el comtat (i la vila) van passar l'any 1325 a mans de la casa reial de Catalunya-Aragó: primer al tercer fill del rei Jaume II, l'infant Pere, i després, el 1341, al germà petit de Pere, l'infant Ramon Berenguer.⁴ L'any 1325 va ser, doncs, un moment clau en la història de la vila i de la seva relació amb el govern comtal, i he cregut que seria interessant utilitzar aquest mateix any com a una mena d'introducció a la seva història mèdica, ja que la casa reial era una usuària destacada de l'assistència sanitària més moderna. El cas de Jaume II és molt il·lustratiu al respecte. La seva correspondència revela que la preocupació per la seva salut i la de la família reial va ser constant, amb una clara preferència pels professionals de formació universitària. Al llarg del seu regnat va maldar sobretot per aconseguir els serveis estables d'un o més físics, especialment en moments crítics, i a més comptava també amb els serveis de diversos cirurgians durant les campanyes bèl·liques i amb la presència constant a la cort de barbers i apotecaris.⁵

Dins d'aquesta tipologia, hem de preguntar-nos ara quines dades ofereixen els arxius sobre el nombre de practicants de la medicina actius a Castelló el 1325, per comparar el panorama amb el context de la Corona d'Aragó i poder situar la cura dels malalts a la vila castellanina dins d'aquesta escala de valors.

Cirurgians

L'any 1325, a Castelló hi havia com a mínim dos homes que es feien dir cirurgians; com a punt de comparació, aquest mateix any hi havia catorze cirurgians actius a Barcelona, que era aleshores més de cinc vegades més poblada que Castelló.

4. He resumit l'utilíssim panorama de Sánchez González (1993: 17–25).
5. Vegeu del quadre de la plana següent per a la definició d'aquestes diverses categories i McVaugh (1993: 4–28) per a les dades sobre Jaume II com a pacient.

Lliçó en una aula de facultat de medicina en un manuscrit a les Obres de Galè (Dresden, Sächsische Landesbibliothek, ms. 93).

Pere Desvilar (de Villari) apareix en actiu de manera continuada als documents d'entre 1322 i 1335, però una figura encara més prominent va ser Pere Seguer (Segerii), actiu entre 1312 i 1341. Aquest darrer va ser el metge escollit pel comte Malgaulí per a acompanyar-lo en el viatge a Sicília, on va morir el 1322. Tanmateix no va ser fins a l'any 1341 que, finalment, Pere va aconseguir recaptar dels marmessors del comte l'estipendi acordat, una suma de 233 sous. Calia pagar-li dos sous diaris mentre el comte fos viu i quatre sous al dia després de la seva mort [2045: 5].⁶

Podria haver estat perfectament Pere Seguer qui va signar un contracte excepcional el 1305, de ben segur en una etapa molt primerenca de la seva carrera [24: 22]. En aquest contracte —registrat pel notari castellaní Pere Perrini—, mestre Ramon de Bordils, un físic-cirurgià del comtat de Foix, va estar d'acord en donar tots els seus llibres, juntament amb «instructione secundum discretionem meam in artem fisiche et surgice» ('ensenyament, a discreció meua, en l'art mèdic i quirúrgic') a *magister Petrus surgichus* de Castelló, ciutadà de Girona, el qual proporcionaria, a canvi,

6. Aquí i subsegüentment, aquests nombres entre claudàtors identifiquen el volum a l'Arxiu Històric Provincial de Girona, fons de Castelló d'Empúries, del qual s'ha extret la informació.

Els practicants de la medicina

Segons les dades d'arxiu, i gràcies a la pràctica dels escriptors d'indicar les ocupacions dels individus que esmenten en comptes d'anomenar-los només pel nom, podem identificar el ventall de professionals que vetllaven per la salut en època medieval i classificar-los en sis categories segons el seu àmbit d'actuació.

A grans trets, el **cirurgià** (*cirurgicus*) tractava fractures, ferides, abscessos, problemes de la pell i en general malalties externes, mentre que el **físic** (*phisicus, fisicus*) atenia malalties internes o sistèmiques. Malgrat això, hi havia un cert solapament i confusió entre les seves esferes de competència. Ni el cirurgià ni el físic no tenien normalment cap altra ocupació fora de la medicina, però sovint sí que tenien interessos en activitats comercials complementàries.

L'**apotecari** (*apothecarius, specarius, herbolarius*) preparava medecines per als físics, però també feia recomanacions independents o proporcionava fàrmacs als malalts directament i, molt sovint, se'l reclamava per atendre'ls, fos de dia o de nit. No era inusitat que un apotecari estigués obligat a treballar per a les autoritats municipals quan no hi havia cap físic disponible. Però, a diferència del físic i del cirurgià, l'apotecari tenia una ocupació que normalment anava més enllà de l'esfera mèdica; complir amb les prescripcions només aportava petites sumes de diners, de manera que la majoria optaven per efectuar transaccions molt més variades que les de productes farmacològics. Així, per exemple, gran part dels seus beneficis venien del comerç de la cera o les espelmes necessàries per a les cerimònies funeràries. Com que el seu negoci requeria un cert capital, alguns van convertir-se en comerciants en una escala força gran i, més rarament, van arribar a intercanviar l'apel·latiu d'*apothecarius* pel de *mercator*. Però fins i tot els apotecaris més pròspers sembla que mantenien la venda al detall de medicaments.

El **barber** (*barberius, barbitonsor*) proporcionava assistència sanitària rutinària de caràcter profilàctic. Amb la flebotomia, o sagnia, mantenien el cos sa mitjançant l'eliminació d'humors

excessius o malalts. Mentre que en principi la seva activitat hauria d'haver estat subjecta a les recomanacions d'un físic, a la pràctica molta gent seguia les recomanacions del barber o el seu propi criteri a l'hora de treure's sang. Els barbers, per descomptat, a més a més afaitaven i tallaven cabells, i podien també extreure dents, com mostren les llistes de les seves possessions, però aquests serveis rarament o mai no eren suficients per a mantenir-los del tot. Així doncs, generalment, els barbers complementaven els seus ingressos amb una àmplia sèrie de petites transaccions —intercanvi de mules, venda de ferro, tintura de roba...— i la seva situació econòmica precària explica, sens dubte, perquè finalment van començar a oferir tractaments quirúrgics per als quals nominalment no estaven qualificats. En el sentit socioeconòmic, d'entre les professions mèdiques eren els que se situaven en un nivell més baix.

També apareix a la documentació el terme *medicus*, que al segle XIV podia ser *medicus phisice* o *medicus chirurgie*, és a dir equivalent al físic o al cirurgià. I, finalment, hi havia també els *infirmarii* dels monestirs i capítols catedrals, amb àmplies i variades competències sobre la cura de la salut en aquestes comunitats religioses.

Dades extretes de McVaugh (1993: 38–41)

un lloc on establir-se a Girona a mestre Ramon, a més de menjar i roba. Encara més: quan mestre Ramon morís, els seus diners també serien per a Pere, juntament amb un altre llibre, «uno Tedricho papireo» que Ramon de moment es guardava. Podem suposar que mestre Ramon preveia la fi cada cop més propera de la seva vida, mentre que mestre Pere intentava establir els fonaments de la seva pròpia carrera.

La referència al «Tedricho» que Ramon valorava tant és particularment interessant. El llibre en qüestió és la *Chirurgia* de Teodoric Borgognoni, l'última recensió de la qual va ser completada a la dècada de 1260. Aquest era el més influent de tota una sèrie de manuals quirúrgics europeus que van aparèixer a la segona meitat del segle XIII, i que van transformar la cirurgia d'ofici empíric a disciplina acadèmica, que es podia estudiar en llatí i que estava basada en els escrits de les autoritats mèdiques més grans del moment —Galè, Avicenna, Albucasis— i també, per suposat, en l'experiència pràctica. En conservem una traducció al català de Guillem Corretger, que va dur amb ell a Montpeller el 1303; però la preuada còpia de Ramon podria haver estat perfectament en llatí. Amb llibres com aquest en la seva possessió, mestre Pere hauria pogut presentar-se com a representant de la nova i prestigiosa cirurgia apresada i fonamentada en llibres, tot i que no formés part del currículum oficial a la propera Universitat de Montpeller.

A Castelló, de la mateixa manera que a la resta de la Corona d'Aragó, com que no hi havia una carrera universitària definida formalment, els cirurgians havien de trobar altres maneres d'obtenir una formació sistemàtica. De vegades era una tradició familiar, apresada del propi pare. En aquest sentit, podríem preguntar-nos si el Pere Desvilar que apareix una única vegada a la documentació l'any 1308 no podria haver estat el pare del Pere Desvilar documentat més o menys contínuament després de 1322. I també podríem imaginar que Berenguer Maguessa (documentat el 1338) i Guillem Maguessa (1342-1346) havien rebut la formació d'un progenitor. L'altra ruta cap a la pràctica quirúrgica era a través d'un aprenentatge formal: el mateix Pere Seguer va contractar un aprenent

el 1326 [44bis: 26], Guillem Espanover de Sant Pere Pescador, el qual pagava 50 sous al mestre pel privilegi d'esdevenir «discipulo suo in arte vestra surgisie» durant un any. Un aprenent amb alguna experiència prèvia proporcionava al seu mestre no només uns honoraris, sinó la possibilitat d'assistència real en l'exercici de la professió.

Respecte als detalls concrets de la pràctica de l'ofici, però, es pot dir molt poca cosa. No he trobat contractes referits a cap tractament quirúrgic a Castelló, de la mena dels que no són infreqüents a la Corona d'Aragó, i no conec cap testimoni directe de la pràctica quirúrgica real de Pere, però en trobem una insinuació en un document que registra el pagament de 35 sous per despeses «in medicis et medicamentis vulneris illati» ('en metges i medicaments per a la ferida infligida') [90: 10 kls. Sep 1316] efectuat per part del pare d'un dels atacants. Pere Seguer i l'apotecari Bernat de Llampiaies, testimonis del pagament, van ser molt probablement els practicants que havien atès el ferit d'aquest cas.

Barbers

El 1325 hi havia com a mínim sis barbers a Castelló, mentre que aquest mateix any a Barcelona només se'n poden identificar set. La documentació llatina els anomena *razores*, *barbitonsores* o *barberii*; evidentment els termes tenien implicacions específiques que avui dia se'ns escapen, ja que el notari Bernat Jonquera va tenir cura de corregir *barberius* a *barbitonsor* en referir-se a Pere Costa [122: 23]. Pere és el més documentat dels barbers de la vila; va practicar com a mínim entre el 1312 i el 1348 i pot servir per a exemplificar l'ofici en aquest indret. Com altres, practicava un ofici familiar: el seu pare Bernat Costa també era barber (1308-1318), tot i que el seu germà Guillem era *boterius* ('boter') [138: 9]. Com molts altres, també va acceptar aprenents de manera regular; en coneixem sis com a mínim entre el 1319 i el 1335, als quals va oferir condicions diferents. Molts pagaven pel privilegi d'aprendre el seu *artem barbitonsorie*, però a un li va prometre un salari de 15 sous durant el segon any

d'aprenentatge (un cop va haver dominat l'ofici) [43bis:30], i un altre va rebre fins a 30 sous de salari pel seu únic any de servei [105:16v]. El negoci d'un barber era evidentment prou bo com per a conferir als aprenents aptes un cert poder de negociació. El 1308 Bernat Sesglésia (de Ecclesia) (1303-35) va prendre un aprenent de Fortià, amb l'acord que podria tornar-hi cada divendres «causa abtendi», és a dir per exercir-hi l'ofici, i que es quedaria amb la meitat dels diners que hi guanyés [2035bis:50v].

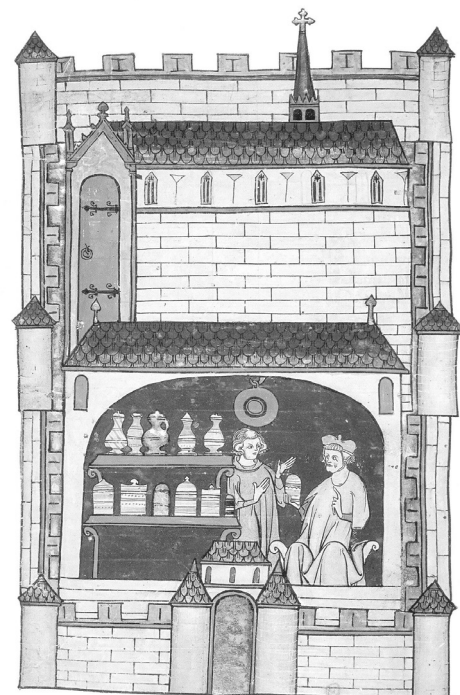
No sabem exactament quants diners guanyava un barber, tot i que presumiblement era una quantitat raonable si tants futurs aprenents buscaven introduir-se en l'ofici. El 1337, Pompeu o Pompià Taverner, que consta com a barber a Castelló des de com a mínim l'any 1312, va fer la declaració formal que «servivit domino Poncio Hugoni bone memorie per viginti annos et ultra in tondendo et flebotomando ipsum et eius familia» ('va servir el senyor Ponç Hug [Ponç V] de bona memòria durant més de vint anys, tallant-li els cabells i sagnant-lo a ell i a la seva família') i que durant sis anys «rasit barbam et flebotomavit domini Malgaulini» ('va rasurar la barba i va practicar sagnies al senyor Malgaulí [Ponç VI]') i va demanar als seus marmessors els 100 sous anuals que ell creia que mereixien aquests serveis [163:47v]. (Si els comtes realment pagaven als barbers més que el públic general, o si l'exigència de Pompeu va ser mai satisfeta, és una qüestió encara sense resposta.) Gràcies a aquest tipus de serveis els barbers van obtenir un lloc entre els oficis relacionats amb la salut: tallaven els cabells, que eren entesos com a residu de la fisiologia, i mantenien el cos en una complexió equilibrada mitjançant les sagnies.

Però per a bastants barbers el seu ofici era només una manera secundària de guanyar-se la vida, molt per darrere del comerç. De nou, Pere Costa és un bon exemple. Documents notariais el mostren com a receptor de diners i gra *in comenda* ('encomanats per a inversions'), «cum quibus ... mercari emendo et vendendo merces» ('amb els quals ... mercaderia, comprant i venent productes') [118:44;122:23]; com a comprador i venedor de terres [122:19v;138:64;2040:70v;13

6:10v;137:63] i ell mateix com a dipositador de diners *in comenda*, destinats a ser invertits en la diòcesi de Girona «et usque ad civitatem Der-tuse per mare» ('i fins a la ciutat de Tortosa per mar') [2040:65]. Amb raó Pere va decidir permetre als aprenents encarregar-se de gran part de l'ofici; això li deixava més temps per a administrar les seves inversions!

Apotecaris

El 1325 hi havia com a mínim vuit apotecaris a Castelló, un nombre sorprenentment alt en comparació amb els trenta que es poden identificar, aquest mateix any, a Barcelona. Diversos dels apotecaris de Castelló estaven units per lligams familiars: Guillem Peitavi (actiu entre 1308 i 1332) i el seu fill Bernat (1321-1345); Bernat Barrera (1310-1328), el seu parent Jaume Barrera (1312-1326), i el fill polític de Jaume, Guillem Vajol (1319-45). Però el practicant més veterà a la vila el 1326 era Bernat de Llampaiés (1294-1326). Com gairebé tots els apotecaris, Bernat tenia interessos econòmics molt més amplis que les medicines i les espècies, i

Els apotecaris a vegades també exercien com a metges (British Library, ms. Sloane 1977).

se centrava més en les transaccions econòmiques més que no pas en la compravenda de mercaderies. Va rebre diners per a invertir, va invertir també els seus propis diners i va comprar i vendre terra, com el barber Pere Costa però en una escala molt més gran, i va morir ric, com mostren els seus testaments [4 non. Feb. 1317; 101: 77v; 151; 48]. A causa dels seus amplis interessos, molts apotecaris sovint es referien a ells mateixos com a «tenderius» (avui en diríem 'botiguer'), però és interessant veure que aquest no era el cas de Bernat de Llampaies (fins allà on sabem), que sembla haver sentit, en canvi, un especial interès pel vessant mèdic del seu ofici. Si la seva identificació amb el practicant associat amb Pere Seguer en el tractament d'un pacient ferit és correcta, encara hi hem d'afegir que li havien estat atorgades algunes responsabilitats mèdiques per part dels castellanins. El 1323 havia signat un contracte amb els cònsols de la vila, segons el qual estudiaria i interpretaria qualsevol orina que li fos portada a canvi d'uns honoraris de 100 sous anuals, durant tant de temps com hi visqués [113: 34]. I és notable que Bernat, com Pere (si Pere Seguer és també realment el legatari del físic Ramon esmentat més amunt), pogués presumir de tenir una còpia de la *Chirurgia* de Teodoric, encara que fos la traducció catalana i era escrita en pergamí, no en paper. El fill de Bernat, un cop mort el seu pare, va donar el llibre al seu oncle [122: 37].

Metge examinant els orins (uroscòpia) d'un malalt al *De Proprietatibus Rerum* de Bartomeu l'Anglès (París, Bibliothèque Nationale de France, ms. fr. 135).

Durant les dècades posteriors a la mort de Bernat de Llampaies, l'apotecari més documentat de Castelló va ser Bernat Peitaví, que representa una figura molt diferent. No hi ha cap indicació del seu interès personal en la medicina, i no era un comerciant a gran escala; va fer inversions ocasionals *in comenda*, però la major part de la seva activitat documentada té a veure amb la compra i la revenda de mercaderies com mel, gingebre, roba i, sobretot, sucre. Va comprar i vendre fàrmacs, certament —el 1343 va comprar làudanum, canyafístula, sucre candi, màstic, encens, juleps de rosa i violeta, nenúfar, llimones i pa de sucre a un altre ciutadà de Castelló, que els havia encarregat des de Xipre (Nicolau Filell, que en efecte era un majorista) [147: 43; 129: 76v]— però no hi ha res que indiqui que les prescrivia o les venia directament a pacients.

Com els altres practicants que hem estat observant, Bernat Peitaví va prendre aprenents o ajudants: el 1325 un adolescent de Riumors, que volia aprendre «artem tuum sive misterium apothecarie» ('el teu art o els secrets de la farmacologia') —però durant el temps sorprenentment llarg de sis anys! [116: 74]— i el 1326 un noi de Camprodon, durant tres anys [118: 24]. El 1340 trobem Bernat amb un arranjament diferent: contracta Bernat Vidal (a qui ja s'anomenava *apothecarius*) per 10 lliures i menjar durant dos anys [143: 82v]. Un altre home va ser contractat el 1323 *pro discipulo* per 60 sous durant dos anys [41: 29]. El 1336, un habitant d'Albons va signar un contracte amb ell per a quatre anys a 40 sous anuals [159: 10v], i el 1345 un altre home de Perallada ho va fer per a tres anys, malgrat que aquest home va estar d'acord en pagar a Bernat 30 sous i *pulti* ('farinetes') pel privilegi [220: 13v]. Sembla més aviat que Bernat va intentar assegurar-se de tenir sempre un ajudant: si no tenia cap aprenent, es trobava forçat a llogar algú.

Físics

Aparentment, el 1325 encara hi havia només un físic actiu a Castelló, una situació que sembla haver-se mantingut, com a mínim, durant vint

anys. Això no era pas a causa d'una falta d'interès per part de la vila: durant aquests anys, tant els cònsols de Castelló com els comtes d'Empúries havien intentat atraure'n un que pogués instal·lar-se allà definitivament, i no només qualsevol físic, sinó preferiblement un que comptés amb la nova formació acadèmica que estava esdevenint tan prestigiosa als primers anys del segle XIV. Però una demanda regional més àmplia d'aquest tipus de personal comportava que, fins i tot si un físic s'estava breument a Castelló, aviat s'acabava traslladant a una ubicació més atractiva o amb una remuneració millor. Malgrat això, amb un físic per a 3.000 o 4.000 habitants, Castelló no es trobava en una situació marcadament pitjor que Barcelona, on el 1325 només se n'hi poden identificar cinc per a servir una població de 30.000.

Entre el 1301 i el 1308, Castelló havia tingut la sort de comptar amb mestre Pere de Bellsollé d'Arenys (d'Empordà) com a físic resident, qui en efecte era un practican molt orientat cap als llibres en tots els sentits. En va comprar i en va vendre, i en morir posseïa treballs del mestre parisenc Joan de Saint-Amand, del famós farmacèutic àrab Mesuè i del mestre de Montpeller Gilbert l'Anglès [95: 50v]. Potser amb la intenció de trobar-li un reemplaçament, el novembre de 1307 la vila va contractar mestre Bernat de Berriac (un súbdit rossellonès del rei de Mallorca que tot just acabava els seus estudis mèdics a Montpeller), per 15 lliures anuals, per tal que donés consell a aquells que li portessin l'orina [142: 24v], i durant l'any següent un cert nombre d'habitants de la vila també el va contractar privadament perquè els tractés a ells i a les seves famílies [83: 16–31].⁷ Tot i això, el 1309 Bernat havia marxat cap a Barcelona i els castellanins es van veure obligats a buscar un nou físic a l'estranger: van contractar mestre Jofré Rosso (Gaufridus Rubeus) de Milà el març de 1314 [86: 4 non. Mar.], però no queda clar si va arribar mai a venir, ja que a l'octubre

d'aquest any el comte d'Empúries prometia a mestre Joan de Portugal 1.000 sous anuals si s'establiria a Castelló [87: 3 id. Oct.]. Tampoc no sembla que mestre Joan acceptés, ja que el març de 1316 la vila i el comte van contractar Abraham de Castlar, de Narbona, fill de mestre David de Castlar, ja mort, i membre d'una famosa família de físics jueus; però sembla que no va estar-s'hi més d'un any abans de traslladar-se a Besalú (i finalment a Barcelona), ja que l'agost de 1317 els cònsols van contractar mestre Alfons de Burgos [92: 3 non. Aug.]. Ell, també, desapareix immediatament de la documentació.

Per aquesta època, un nou físic figura de tant en tant als arxius de Castelló: Pere Bos, que va comprar els llibres del difunt Pere de Bellsollé

Un hospital i diverses operacions mèdiques en una miniatura del *Cànon d'Avicenna* (Florència, Biblioteca Laurenziana, ms. Gaddianus 24).

[98: 50v]. Pere Bos encara vivia a la vila el 1333, però no hi ha cap prova de la seva activitat mèdica i, en particular, no hi ha rastre de cap contracte. Això no és particularment sorprenent. Alguns físics, potser perquè els mancava el prestigi o el nivell de formació que els podria assegurar una carrera mèdica ben remunerada, van cercar altres sortides professionals; a Castelló, sabem del cert que mestre Lluís de Torre, *phiscus*, va ser contractat per a dirigir les *scolas gramatice et logice* el 1322 [113: 37v], i aquest mateix any també un «magister Bremundus, phiscus» muntà una *scola*, probablement de gramàtica [40: 22].

7. Alguns documents sobre la carrera de Bernat s'han publicat a McVaugh (1990).

No va ser fins al 1326 que la vila va trobar finalment l'home que desitjava: Maurat Vidal, *professor in medicina*, el qual va acceptar un contracte al mes de març. Com Bernat de Berriac abans que ell, també va signar contractes amb alguns castellanins per a proveir assistència a les seves famílies [121:16v]. És força possible, de fet, que Bernat hagués tingut alguna cosa a veure amb l'arribada de Maurat a Castelló, ja que només dos mesos més tard Bernat el va nomenar procurador seu a l'hora de reclamar deutes sobre el patrimoni dels comtes difunts. «Professor in medicina» és un títol inusual, però també se l'atribuïa Bernat [119:83r], i tots dos podrien perfectament haver estudiat junts a Montpeller: evidència la formació acadèmica avançada de Maurat, i Montpeller sembla l'explicació més probable.

Per altra banda, podríem preguntar-nos si no havia estat el mateix Maurat qui havia intentat organitzar la seva vinguda a Castelló, un cop el comtat d'Empúries havia passat a mans de la família reial. El març de 1326, poc després que l'infant Pere, fill de Jaume II, esdevingués comte d'Empúries el 1325, el seu cosí Felip de Mallorca va escriure al rei per dir-li que uns «amics» havien recomanat Maurat i per demanar-li que concedís el seu favor al físic. És massa agosarat imaginar que Maurat va encarregar-se que la carta fos enviada?⁸ Aquesta carta és, sens dubte, l'origen de la vinculació de Maurat amb l'infant Pere i amb el comtat d'Empúries. Al cap d'uns pocs mesos d'haver estat enviada, Maurat va començar a servir Pere i va acceptar un contracte amb Castelló per a actuar-hi com a físic [121:15v]; afegim que, el gener de 1327, Pere va prometre pagar a Maurat 200 sous addicionals si es comprometia a viure permanentment a Castelló. Així, Maurat havia aconseguit establir una relació estable amb la família reial a més de fer-ho amb la vila: en les dues dècades subsegüents, va rebre altres donacions especials de l'infant Pere [167:2] i, quan aquest

va ser succeït pel seu germà Ramon Berenguer com a detentor del títol comtal, el 1342, Maurat va romandre com a físic personal del nou comte [220:88v].

Murat (en llatí *Maurathus*) és un nom de fonts molt peculiar, potser únic, i el seu cognom (*Vitalis*) inevitablement planteja la pregunta de si no podria haver estat un jueu convers al cristianisme, nascut Mayr Vital, que en convertir-se va haver de llatinitzar el nom.⁹ No és enterament impossible. La conversió hauria hagut de tenir lloc quan encara era un noi, abans d'iniciar la formació universitària, potser a la primera dècada del segle XIV. En aquells moments, el rei d'Aragó insistia que els conversos jueus no havien de ser objecte de cap perjudici.¹⁰ Si, en efecte, Maurat era un convers, els seus antecedents no van ser cap obstacle per tenir una carrera d'èxit, ja que no hi ha cap raó per pensar que no es va integrar completament a la vida de Castelló. Des del 1326 fins a la seva mort, vint anys després, hi va practicar, analitzant orines i tractant malalties com ara la hidropesia [136:28]. El 1335 va demanar als cònsols que li augmentessin l'estipendi i van estar-hi d'acord, de manera que va passar de cobrar 500 sous anuals a cobrar-ne 800 [136:20r]. Va morir a principis del 1346, havent fet anteriorment donacions al convent dominicà [117:77], al claustre del qual havia de ser enterrat. Va deixar diners a la seva filla casada, Perrina; va donar els seus llibres —«omnes ... tam medicinales quam naturales quam etiam gramaticales quam alios quoscumque habeo» ('tots, tant de medicina com de ciència natural com de gramàtica com qualsevol dels altres que tinc') [215:9]— al seu fill Pere, i va llegar la resta del seu patrimoni a un altre fill, també anomenat Maurat. Hi havia 22 volums a la seva biblio-

8. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), CRD Jaume II 8644. Felip era el fill més jove de Jaume II de Mallorca, abat de Sant Pau de Narbona (la diòcesi on vivia el germà de Maurat [220:88v]), i en aquest moment era regent del regne de Mallorca en nom del seu nebot Jaume III.

9. Als documents publicats per Grau Montserrat (1977) sobre la Besalú del segle XIV, alguns notaris llatinitzen el nom hebreu «Mayr» com a «Maurellus» (ii.529) i «Mahirius» (ii. 539), i a un «Mayr Vital» li van atorgar la forma llatina «Mayrius Vitalis» (ii.383, 542). No és, com a mínim, inconcebible que «Maurathus» pugui representar una altra llatinització d'aquest tipus, tot i que entre els conversos era més habitual assumir un nou nom cristià.

10. ACA, Canc. reg. 195, fol. 108.

teca i és una llàstima que l'inventari de les seves possessions no els llistés separatament [215: 10v]. Pel maig d'aquest mateix any, els cònsols havien contractat un nou físic per a la vila, mestre Guerau de Castellverd, però només per 500 sous anuals [177: 141v].

Aquesta panoràmica dels professionals que es feien dir *phisici* i que vivien al Castelló d'abans de la pesta no ha inclòs els físics jueus —no els conversos, com potser ho va ser Maurat, o els professionals importants, com Abraham de Castlar, sinó els practicants de la medicina que hi poguéssin haver entre els membres residents de la comunitat jueva. La dificultat rau en el fet que *phisicus* sembla haver tingut connotacions diferents quan s'aplicava a jueus, potser incloent sentits que no es referien a la pràctica mèdica. Els notaris es trobaven sovint insegurs sobre si era correcte anomenar els savis jueus *phisicus*. A Josef Senyor, «*phisicus*» en diversos documents, el terme li va ser ratllat en un altre de l'any 1319 [37: 91]; a Perfet se li adjudica el títol només de manera inconstant. Vidal Mercadell, *phisicus judeus* de Castelló, apareix dotze vegades entre 1323 i 1333, sempre en transaccions comercials; en una ocasió s'identifica el seu pare difunt, Astruc de Vilafranca, com a *phisicus*, i després s'hi ratlla el terme i es substitueix per *medicus* [47: 2 kal. Sep. 1328]. Però tot i que l'etiqueta podria haver estat fins a un cert punt honorífica o potser un emblema de l'ofici, no hi ha dubte que a Castelló, com a la resta de la Corona d'Aragó, alguns jueus proporcionaven serveis mèdics a la comunitat cristiana, a més d'atendre la seva pròpia comunitat: per exemple, es conserva un contracte de 1346 [177: 126v] on Mossé Cohen, *judeus phisicus* de Castelló, promet guarir Margarida, la muller del pare Bernat Martí, d'una fístula en el període d'un any, «Deo permitente et medicine sive arte chirurgie ministrante» ('si Déu vol i mitjançant la medicina o l'art de la cirurgia'); per descomptat, però, aquest no era el tipus de tractament que el físic de la vila hauria ofert. Casualment o no, es produeix el fet que aquest contracte en particular va ser cancel·lat més tard: potser Bernat es va acabar decidint per un dels altres cirurgians de la vila.

Castelló d'Empúries, microcosmos de la pràctica mèdica

Aquest breu estudi mostra una imatge consistent dels serveis mèdics disponibles a Castelló d'Empúries a les primeres dècades de segle XIV. Hi havia una àmplia gamma de practicants cristians i jueus a l'abast per a cobrir les necessitats sanitàries de la vila, al voltant de vint en total per a servir una població de 3.000 o 4.000 (encara més si hi incloem els aprenents, als quals sens dubte sovint es permetia oferir el primer nivell d'assistència), i això sense comptar els empírics que no apareixen a la documentació. Era un nivell de pràctica mèdica que comptava amb el suport de l'autoritat pública, per part dels comtes i del govern municipal, que van intentar seriosament assegurar la presència contínua de practicants competents a Castelló; certament, la pràctica comptava també amb el suport dels habitants mateixos, disposats a concertar contractes individuals amb els físics de la vila per tal d'assegurar la continuïtat dels seus serveis. I a jutjar pel que sabem dels homes que hi practicaven, competència significava aprenentatge llibrari, l'ús o com a mínim la coneixença dels textos de medicina acadèmica que estaven començant a transformar tota la medicina europea. Els físics i cirurgians de Castelló estaven orgullosos de les seves biblioteques i, certament, els cònsols buscaven graduats universitaris per contractar-los, tot i que la naturalesa del mercat mèdic implicava que no els era fàcil mantenir-los durant massa anys abans que no es trasl·ladesin a un altre lloc —almenys, no fins que el comtat va passar a mans de la família reial, el patronatge de la qual va estabilitzar la situació.

Tanmateix, aquest últim fet és cert per a totes les poblacions catalanes, excepte potser Barcelona. En efecte, en general la imatge que dibuixa la documentació mèdica de Castelló d'Empúries en aquests anys reflecteix força bé el que estava passant arreu de Catalunya. A principis del segle XIV, la gent començava a creure que la nova assistència mèdica era efectiva, a valorar molt un cert grau de formació mèdica acadèmica dels físics, i a pagar per tal d'assegurar que els seus serveis serien accessibles. Aquestes tendències,

per descomptat, aviat s'escamparien per tota l'Europa mediterrània i finalment penetrarien el nord del continent. Marquen els orígens de la medicina professionalitzada basada en una formació escolar, que avui dia donem per suposada. Castelló d'Empúries ens mostra aquests orígens en microcosmos.

Traducció d'ALÍCIA FOLGUERONA

Bibliografia citada

GRAU MONTSERRAT, Manuel, 1977: «La juderia de Besalú (Gerona): siglos XII al XV», tesi llegida a la Universitat de Barcelona, 2 vols.

MARTÍ ARAU, Albert, 2008: «Crèdit públic i mercat del deute a una vila senyorial: Castelló d'Empúries (s. XIV-XV)», Treball d'iniciació a la recerca, Programa de doctorat en Història, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives (Universitat Pompeu Fabra), Barcelona.

McVAUGH, Michael R., 1993: *Medicine before the Plague: Practitioners and Their Patients in the Crown of Aragon, 1285–1345*, Cambridge: Cambridge UP.

McVAUGH, Michael R., 1990: «Bernat de Berriacho (fl. 1304–43) i a l'Ordinació del bisbe Ponç de Gualba» *Arxiu de Textos Catalans Antics* 9, 240–54.

NICOUD, Marilyn, 2011: «Formes et enjeux d'une médicalisation médiévale : réflexions sur les cités italiennes (XIIIe-XVe siècles) », *Genèses*, 82.1, 7–30.

SÁNCHEZ GONZÁLEZ, Antonio, 1993: *El Archivo Condal de Ampurias: Historia, organización y descripción de sus fondos*, Girona: Columna.

